

УДК 378.108.013

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИКЛАДАЧА В СИСТЕМІ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ (ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

Наталія Сегеда

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького***Анотація:**

У статті запропоновано огляд історико-педагогічного досвіду організації професійного розвитку, проаналізовано правове й організаційне закріплення системних стосунків людини з інститутами професіоналізації, зокрема, нормативно-правове та педагогічне забезпечення професійного зростання викладачів у системі безперервної педагогічної освіти України на початку ХХІ століття.

Resume:

Seheda Natalia. Peculiarities of Institutionalisation of Teacher's Professional Development in the System of Continuing Pedagogical Education (early 21st century)

The article offers an overview of the historical and pedagogical experience of organising teachers' professional development, provides the analysis of the legal and organisational consolidation of systemic relations between a person and institutions of professionalisation. The article also describes the regulatory and pedagogical support of the professional growth of teachers in the system of continuing pedagogical education in Ukraine at the beginning of the 21st century. The institutionalisation of teacher professional development is defined as the legal and organisational consolidation of systemic relations between a person and professionalisation institutions, within which the socio-cultural system of continuing professional education functions. It has been concluded that the traditional content and structure of continuing teacher education depended on the mutual expectations of social and cultural reality and the teacher. They are realised in: social institutions; didactic models of multi-level vocational education; professional norms, the purpose of which is aimed at the category of "specialist" and enshrined in various institutionalised forms of professional development, carried out through an adaptive qualification approach. In contrast to the international experience, the national versions of the traditional description of the profession of higher education teacher have not emphasised its socio-cultural mission enough, which leads to a certain neglect of the cultural necessity of its social activity outside the pedagogical reality.

Ключові слова:

професійний розвиток; викладач; безперервна педагогічна освіта; тип професійної поведінки; підвищення кваліфікації; післядипломна освіта педагогічних кадрів.

Key words:

professional growth; teacher; continuing pedagogical education; type of professional behaviour; professional development; postgraduate education of pedagogical staff.

Постановка проблеми. Інституціоналізація професійного розвитку викладача – правове й організаційне закріплення системних стосунків людини з інститутами професіоналізації, в межах яких функціонує соціокультурна система безперервної професійної освіти, зумовлена єдиною ціллю – професійним розвитком особистості. Відтак, метою вивчення соціокультурного статусу досліджуваної проблеми в освітній практиці вищої школи є вивчення стану правового, науково-теоретичного, організаційно-педагогічного забезпечення професійного розвитку викладача інститутами професії, створеними суспільством для задоволення об'єктивних і суб'єктивних життєвих потреб особистісного і культурного зростання людини засобами професійної діяльності. Закладені в меті різновиди фіксації стосунків викладача з інститутами професії науково-педагогічного працівника визначили відповідні напрями наукової рефлексії історико-педагогічного досвіду початку ХХІ століття: нормативно-правовий, науково-теоретичний і напрям педагогічного забезпечення професійного розвитку в системі безперервної педагогічної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З метою здійснення аналізу окреслених напрямів забезпечення професійного розвитку викладача в системі безперервної педагогічної освіти було використано методи: контент-аналіз нормативних документів, пошуково-аналітичний, метод спостереження, бесіда, порівняння, наукова рефлексія офіційної статистичної інформації, репрезентованої на сайті МОН України (з 2007 до 2012 року) про забезпечення професіоналізації в певних освітніх галузях; огляд результатів експериментального дослідження.

До вивчення зазначеної проблеми в обраному часовому інтервалі звертались В. Луговий (1994), Н. Протасова (1998), А. Кузьмінський (2002), В. Кушнір (2003), Н. Лосєва (2007), В. Олійник, В. Семиченко, Л. Пуховська, Л. Даниленко (2007), В. Радул (2007), Л. Рибалко (2007), Н. Яковець (2007), В. Лефтеров (2008) та інші. Попри наявне фундаментальне підґрунтя у працях зазначених науковців, предметом їхніх досліджень здебільшого залишалась організаційна структура і необхідний науково-методичний супровід професійного розвитку викладачів, зумовлений соціальними та

професійними нормами. Традиційний зміст та структура безперервної педагогічної освіти були зумовлені соціальними та культурними взаємними очікуваннями педагогічної реальності й викладача, які реалізуються в: соціальних інститутах, мета яких – багаторівнева професіоналізація, якій властива універсальність і позачасовість; дидактичних моделях багаторівневої професійної освіти, мета яких зумовлена механічним вирішенням проблеми динаміки педагогічних кваліфікацій (підвищення кваліфікації раз на 5 років, що закріплено на законодавчому рівні); професійних нормах, мета яких спрямована на категорію «фахівець» та втілюється у різноманітних інституціоналізованих формах професійного становлення, що реалізуються за рахунок адаптивного кваліфікаційного підходу.

На відміну від світового досвіду, у вітчизняних варіантах конвенційного опису професії викладача вищої школи недостатньо акцентувалась і акцентується її соціокультурна місія, що зумовлює певне нехтування культурною необхідністю його соціальної активності поза межами педагогічної реальності.

Виклад основного матеріалу. За часів незалежності в Україні було ухвалено низку законодавчих документів, які наповнені узагальнювальними положеннями, що утворилися в соціокультурному середовищі і регулювали соціально-економічні відносини людини і педагогічної професії, в якій один з найвищих рангів у професійній класифікації (згідно Державного класифікатора професій ДК 003-95) має педагогічний і науково-педагогічний працівник. У Законі України про Вищу освіту від 17 січня 2002 р. (ст. 47) зазначалось: педагогічні працівники – особи, які за основним місцем роботи у вищих навчальних закладах першого і другого рівнів акредитації професійно займаються педагогічною діяльністю. Науково-педагогічні працівники – особи, які за основним місцем роботи у вищих навчальних закладах третього і четвертого рівнів акредитації професійно виконують педагогічну діяльність у поєднанні з науковою та науково-технічною. Основними посадами науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти третього і четвертого рівнів акредитації є: асистент; викладач; старший викладач; доцент; професор.

Загальне уявлення про кваліфікаційні вимоги до майбутнього викладача вищої школи було закладено у визначенні освітньо-кваліфікаційного рівня магістра, поданого у законодавчих документах. Зокрема, ступенева освіта в галузі професійної здійснюється на базі вищої школи, керуючись положенням Закону України Про вищу освіту (редакція 2002 р.), в

якому «магістр – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні вміння та знання, достатні для виконання завдань і обов'язків (робіт) інноваційного характеру певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності». У наведеному тексті робиться акцент на інноваційності, разом з тим підкреслюються й нормативні параметри знань, умінь і навичок. Аспірантура і докторантура були завершальними рівнями наукової підготовки фахівця-професіонала. Визнання науково-педагогічного рівня кандидата наук (на той час) чи доктора здійснювалося присвоєнням учених звань доцента і професора.

Об'єктивно сформовані соціокультурні цілі професійного розвитку викладача вищої школи закладено в державних документах. Так, у наказі № 450 Міністерства освіти і науки України від 07.08.2002 р. з метою вдосконалення організації праці, забезпечення контролю за організацією навчального процесу у вищій школі, було затверджено перелік основних видів методичної, наукової і організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників усіх предметних галузей. Сьогодні це питання ЗВО вирішує у межах своєї автономії.

На забезпечення професійного розвитку особистості були спрямовані положення Концепції гуманітарного розвитку України (2008), в якій післядипломна освіта педагогічних кадрів розглядалась як своєрідна, оригінальна система (підвищення кваліфікації, перепідготовка, післядипломна підготовка), що має свій зміст, форми й методи, функціонує шляхом реалізації складних організаційних та змістовно-процесуальних зв'язків. Функціональну структуру післядипломної освіти в Україні становили: спеціалізація й поглиблення знань, умінь та фахових навичок в межах спеціальностей за відповідними програмами; стажування, підвищення кваліфікації (систематичне оновлення та поглиблення професіоналізму кожні п'ять років); перепідготовка (отримання нової спеціальності або освітньо-кваліфікаційного рівня); особливі форми.

На початку XXI століття надзвичайної актуальності й популярності набуло висвітлення питань реформ у вищій освіті в контексті Болонського процесу, яке відбувалось здебільшого в соціально-диференційованому контексті, окреслюючи шляхи здобуття кваліфікацій на засадах компетентнісного підходу і умови їхнього визнання в сучасній вітчизняній соціальній структурі. Зокрема, виписано посадові обов'язки професора, доцента,

старшого викладача, асистента. Усі викладацькі посади заміщувались за конкурсом; їх мали право обіймати особи з науковими ступенями та вченими званнями і фахівці освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр», що створювало простір для професійного просування. Проте, функціональний опис професійних обов'язків викладача вищої школи мав занадто конкретизований мінімум посадових норм, які здебільшого слугували адаптаційним цілям професійної діяльності викладача, тобто зумовлювали входження в професійну реальність і окреслювали сформований для певного етапу професійного шляху тип професійної поведінки.

Достатньо розроблена нормативно-правова база в об'єктивних вимогах до викладача вищої школи фіксувала об'єктивні завдання, висуваючи вимоги до професійного розвитку викладача, для вирішення якої пропонувалась інституціоналізована система безперервної професійної освіти, яка була призначена для підготовки фахівця-професіонала – це магістратура, аспірантура та докторантура, що уможливило здобуття викладацької, наукової і науково-педагогічної кваліфікацій. Система неперервної професійної освіти викладача доповнювалась нормативними регулятивами здобуття науково-педагогічної кваліфікації доцента і професора. Щодо специфіки вчених звань доцента і професора, властивий мистецьким спеціальним освітнім закладам, зауважимо, що їх досягнення не вимагало наукового ступеня й було зумовлене наявністю результатів надзвичайно плідної фахової просвітницької діяльності, особливих творчих здобутків (здобуття звання Лауреата всеукраїнських або міжнародних конкурсів, фестивалів тощо).

Зміст наказів і законодавства має регулюючий характер та визначає норми (еталони), опанування яких «квазі» гарантує їх носію надійну фіксацію соціального положення в суспільстві. Проте криза професійної ідентичності вказувала на неефективність збереження сталого професійного образу в обставинах постійних змін. Тому, визначені норми, з одного боку, орієнтували в об'єктивних вимогах професії до людини, утворюють простір для професійного розвитку та самореалізації, з іншого – не відображують особистісних чинників набуття відповідності до них, зумовлених властивостями працівника та об'єктивних механізмів опанування динамікою змісту професійної діяльності, якій властива постійна ситуаційна невизначеність педагогічної реальності викладача, але й в якій завжди зберігається потенційна можливість вільного вибору змісту і спрямованості професійного розвитку. Такі обставини, з одного боку,

забезпечували вибір різних освітніх траєкторій у залежності від індивідуальних уподобань і нахилів, з іншого – актуалізували наукову проблему організації взаємодії безперервної педагогічної освіти із реальною ситуацією життєдіяльності викладача, адже системними детермінантами розвитку професійної діяльності виступають не лише соціальний чинник, але й особистісний, який відповідає за персоніфікацію нормативної діяльності.

Окреслені законодавчі вимоги і посадові характеристики дають загальне уявлення нормативної моделі фахівця, в якій непереконливо висвітлена культуротворча специфіка професійної діяльності викладача вищої школи, недостатньо окреслений необхідний для її здійснення індивідуально-професійний ресурс. Ці обмежені уявлення зумовлені специфічним тезаурусом «ділової мови», але їх можна розширити за рахунок наукового аналізу специфіки структурованої дійсності професійної діяльності викладача вищої школи, яка дедалі частіше ставала предметом наукового інтересу дослідників професійної освіти, прaksiології, акмеології та ін.

У процесі розгортання сучасного національного гуманітарного знання більш продуктивними ставали наукові школи фундаторів вітчизняної педагогічної думки (С. Гончаренка, Н. Гузій, І. Зязюна, В. Лугового, Н. Ничкало, та інших), в якій на поглибленому рівні було представлено дослідження питань підготовки педагогічних кадрів. Аналіз науково-теоретичного і методичного забезпечення професійного розвитку викладача вказує на відсутність на початку ХХІ століття наукового обґрунтування педагогічної організації цілісного професійного розвитку науково-педагогічного працівника, були практично не з'ясовані педагогічні можливості освітнього середовища вищого навчального закладу в реалізації класичної освітньої функції трудової діяльності викладача, розробки гнучких технологій формування особистісно-професійної зрілості, педевтологічних умов забезпечення стійкої мотивації до набуття професійного педагогічного покликання, цілісності педагогічного професіоналізму і культури педагогічної творчості.

Педагогіка має рефлектувати педагогічну дійсність у цілісності її конкретних процесуальних проявів. Всупереч зміцненню науково-теоретичної бази, на практиці залишалась проблема, зазначена В. Луговим (1998) в останні роки минулого століття, що полягає у розмежуванні діяльності інститутів удосконалення вчителів і педвишів, яке перешкоджає поєднанню методичної діяльності перших та науково-теоретичної – других.

У межах окремої наукової розвідки неможливо ретельно вивчити стан інституціоналізації професійного розвитку особистості в системі безперервної педагогічної освіти, тому обмежимося аналізом функціональності інституціоналізованих форм безперервної педагогічної освіти у гарантуванні організаційно-педагогічного забезпечення особистісних чинників професійного розвитку викладача.

Інституціоналізація професійного розвитку викладачів виявляється у системі освітніх установ та організації керування ними, забезпечується організацією інститутів магістратури в галузі педагогіки вищої школи. Разом із цим, підготовка магістрів була спрямована на опанування «часткової дидактики», або методики навчання фаху, що містила певні предметні діяльності, які утворюють зміст фундаментальної фахової, а не професійної освіти.

Педагогічну кваліфікацію викладача, як додаткову до фахової кваліфікації тощо, могли отримати користувачі освітніх послуг магістратури при класичних закладах, які мали юридичні права на відповідну освітню діяльність.

Метою післядипломної освіти як основного інституту професійного розвитку в системі безперервної професійної освіти було і залишається задоволення індивідуальних потреб громадян в особистісному та професійному зростанні, забезпечення потреб держави у кваліфікованих кадрах високого рівня професіоналізму та культури, здатних компетентно і відповідально виконувати посадові функції, упроваджувати у виробництво новітні технології, сприяти подальшому соціально-економічному розвитку суспільства. Для реалізації такої мети було встановлено певний порядок: перепідготовка, спеціалізація, підвищення кваліфікації, стажування, інші форми фахового зростання, а також навчання в аспірантурі та докторантурі іноземних громадян, що реалізується на підставі міжнародних угод та інших нормативно-правових актів.

Післядипломна освіта здійснювалась закладами післядипломної освіти або структурними підрозділами закладів вищої освіти відповідного рівня акредитації, в тому числі на підставі укладених договорів. Інститут аспірантури і стажування були найбільш популярною формою професійного розвитку в системі безперервної професійної освіти викладачів. Проте, науково-педагогічні інститути здобуття звання доцента і професора не привертали уваги кандидатів наук, доцентів як форми об'єктивації модусів професійного розвитку, а творча відпустка як форма, що надає

викладачеві можливості самоосвіти, взагалі не використовувалась, а отже не працювала як неформалізована норма інституціонального забезпечення творчо-еволюційних модусів професійного розвитку.

Інший напрямок вивчення цього питання було спрямовано на з'ясування об'єктивних умов, які закладаються в інституті підвищення кваліфікації та перепідготовці дипломованих спеціалістів і мають враховувати їхні індивідуальні потреби у професійному розвитку (здобутті певних знань, виробленні навичок і умінь, особистісному і професійному зростанні). На початку ХХІ століття викладачі демонстрували суб'єкту поведінку і відсутність соціофобій, активну професійну позицію, що можна вважати важливим демократичним досягненням України того часу, але й водночас показником привалювання зовнішньої орієнтації в питаннях організації і науково-методичного супроводу професійного розвитку. Загальні тенденції в оцінюванні вільного доступу до інститутів безперервної педагогічної освіти демонструють переважання демократичних підвалин в українському освітньому просторі, зокрема це стосується участі у конференціях. Вітчизняні представники науково-педагогічної спільноти частіше висловлювали вкрай негативні оцінки забезпечення вільного доступу до стажування на Батьківщині і за кордоном, до докторантури або творчого відрядження, що спрямовувало на пошук варіантів вирішення цього питання в інший організаційний спосіб.

З метою вивчення рівних умов забезпечення професійного розвитку викладачів різних навчальних закладів системою безперервної педагогічної освіти було проаналізовано звітну документацію факультетів про проходження підвищення кваліфікації. У результаті зроблено висновки, що викладачі закладів вищої освіти, які знаходяться в обласних центрах, мали значно більші можливості для вибору інституціоналізованих форм. Зокрема, науково-педагогічні працівники НПУ імені М. П. Драгоманова (2000-2010) мали можливість пройти стажування у галузевих академіях, різних інститутах цього закладу (інститут педагогіки і психології), на кафедрі педагогічної творчості, в Академії педагогічних наук (Інституті психології, Інституті освіти дорослих і професійної освіти, Інституті проблем виховання та інших). Обрані викладачами напрями професійної розвитку є підставою вважати, що з 2005 р. спостерігалась активність у вдосконаленні професійної педагогічної якості, тоді як раніше вона в основному була сконцентрована на підвищенні фахової компетентності. Інша ситуація виявлялась в регіональних педагогічних закладах

вищої освіти, зокрема, результати проведеного нами у той час анкетування, знайомство з акредитаційною документацією факультетів педагогічного спрямування і кафедральними звітами, свідчать, що викладачі фахових дисциплін проходили підвищення кваліфікації або в своєму ж навчальному закладі на іншій кафедрі, або ця норма була внесена у звітну документацію формально та викладачі проходили підвищення кваліфікації в цьому ж закладі.

Наукова рефлексія історико-педагогічного досвіду інституціоналізації професійного розвитку викладачів у системі безперервної педагогічної освіти початку XXI століття уможливує такі висновки: на його початку відбувається зростання динаміки застосування ідей систематики і цілісності як важливих методологічних засад наукової рефлексії педагогічної освіти, актуалізуються питання поглибленого вивчення історико-педагогічного досвіду у контексті об'єктивної оцінки його якості в системі підвищення кваліфікації вчителів України.

Вітчизняна безперервна освіта як інституціоналізована педагогічна система демонструвала диференціацію за принципом функціональності соціокультурного призначення освітніх закладів та їхнього упорядкування, зумовленого об'єктивною потребою самозбереження різногалузевих освітніх систем педагогічної підготовки. Водночас, інститути доцентів і професури, як форми об'єктивації

модусів професійного розвитку, не привертали уваги кандидатів наук, доцентів; творча відпустка як форма, що надає викладачеві можливості самоосвіти, взагалі не використовувалась, а отже не працювала як неформалізована норма інституціонального забезпечення творчо-еволюційних модусів професійного розвитку. Викладачі закладів вищої освіти, які знаходились в обласних центрах, мали значно ширші можливості для вибору інституціоналізованих форм. З 2005 р. спостерігалась активність у вдосконаленні професійної педагогічної якості, тоді як раніше вона в основному була сконцентрована на підвищенні фахової компетентності. Проблеми у забезпеченні вибору освітніх програм для професійного зростання активізували професійні інтереси викладачів вищої школи до неформальної освіти, яка на той час лише починала зароджуватись у вітчизняному освітньо-інформаційному просторі.

Перспективи подальших історичних розвідок зазначеного питання полягають у вивченні індивідуальних освітніх траєкторій успішних представників науково-педагогічної спільноти з позицій персоніфікованого підходу. Окремої уваги заслуговує питання еволюції науково-педагогічного досвіду «ковідного періоду», який кардинально змінив якість і зміст освітнього середовища й технології освітнього процесу, що вплинуло на переформатування традиційного уявлення про зміст, форми і методи професійного розвитку викладачів України початку XXI століття.

Список використаних джерел

- Закон України *Про вищу освіту*. (2014). № 37–38, ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
- Комюніке конференції Європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту*. (2009). Болонський процес 2020. Європейський простір вищої освіти у новому десятиріччі. Льовен і Лувен-ла-Ньов. URL: www.osvita.org.ua/.../2005doc_kom.html.
- Концепція гуманітарного розвитку України. Проект*. (2008). URL: <http://www.president.gov.ua>
- Кузьмінський, А. І. (2002). *Післядипломна педагогічна освіта: теорія і практика*. Черкаси: Видавничий відділ ЧДУ. 290 с.
- Кушнір, В. А. (2003). *Теоретико-методологічні основи системного аналізу педагогічного процесу*. (Дис. канд. пед. наук). Київ. 453 с.
- Лєфтеров, В. О. (2008). *Особистісно-професійний розвиток фахівців екстремальних видів діяльності*. (Автореф. дис. док. пед. наук). Університет цивільного захисту України: Харків. 37 с.
- Лосєва, Н. М. (2007). *Самореалізація викладача вищого навчального закладу як загальнопедагогічна проблема*. (Автореф. дис. док. пед. наук). Харків. 45 с.
- Лугувий, В. І. (1994). *Педагогічна освіта в Україні: структура, функціонування. Тенденції розвитку*: монографія. Київ: МАУП. 196 с.
- Національна доктрина розвитку освіти в Україні* (2002). URL: http://www.mon.gov.ua/laws/Ukaz_Pr_347.

References

- Law of Ukraine «On Higher Education» (information of the Verkhovna Rada, 2014, No 37-38, Art. 2004). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. [in Ukrainian]
- Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, April 28-29, 2009 "Bologna Process 2020. [in Ukrainian]
- The European Higher Education Area in the New Decade". URL: www.osvita.org.ua/.../2005doc_kom.html. [in Ukrainian]
- Concept of humanitarian development of Ukraine (2008). Project. – Access mode. URL: <http://www.president.gov.ua> [in Ukrainian]
- Kuzminsky A. I. (2002). Postgraduate pedagogical education: theory and practice. Cherkasy: Publishing Department of ChSU, 290 p. [in Ukrainian]
- Kushnir V. A. (2003). Theoretical-methodological foundations of the system analysis of the pedagogical process: dissertation of the Doctor of Pedagogical Sciences: Kyiv, 453 p. [in Ukrainian]
- Lefterov V. O. (2008). Personal and professional development of specialists in extreme types of activities: autoref. thesis for obtaining scientific degree of Doctor of Psychology. University of Civil Defense of Ukraine. Kharkiv, 37 p. [in Ukrainian]
- Loseva N. M. (2007). Self-realization of a teacher of a higher educational institution as a general pedagogical problem.:

- Олійник, В. В. (2003). *Наукові основи управління підвищення кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти*: монографія. Київ: Міленіум. 594 с.
- Олійник, В., Семиченко, В., Пуховська, Л., & Даниленко, Л. (2007). Наукові засади розроблення прогностичної моделі розвитку післядипломної освіти в Україні. *Післядипломна освіта в Україні*. С. 18–23.
- Післядипломна педагогічна освіта України: сучасність і перспективи розвитку*. (2005). Науково-методичний посібник. В. В. Олійник, Л. І. Даниленко (Заг. ред). Київ: Міленіум. 230 с.
- Протасова, Н. Г. (1998). *Післядипломна освіта педагогів: зміст, структура, тенденції розвитку*: монографія. Київ. 176 с.
- Радул, В. В. (2007). *Основи професійного становлення особистості сучасного вчителя*: навчальний посібник. Кіровоград: Імекс-ЛТД. 251 с.
- Рибалко, Л. С. (2007). *Методолого-теоретичні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя (акмеологічний аспект)*: монографія. Запоріжжя: ЗДМУ. 442 с.
- Яковець, Н. (2007). Евристичні і практичні перспективи педевтології – спеціалізованої науки про педагогічних працівників. *Вища освіта України*. (4). 36–41.
- The Lifelong Learning Strategy for Scotland / February 2003. URL: <http://www.scotland.gov.uk/library5/lifelong/lism.pdf>
- autoref. thesis for obtaining a scientific degree of Doc. of Science. Kharkiv, 45 p. [in Ukrainian]
- Lugovoi V. I. (1994). Pedagogical education in Ukraine: structure, functioning. Development trends. : monograph K. : MAUP, 196 p. [in Ukrainian]
- Scientific principles of developing a prognostic model for the development of postgraduate education in Ukraine / V. Oliynyk, V. Semichenko, L. Pukhovska, L. Danylenko // Post-graduate education in Ukraine, 2007, June 18-23. [in Ukrainian]
- National doctrine of education development in Ukraine dated April 17, 2002 N 347/2002. URL: http://www.mon.gov.ua/laws/Ukaz_Pr_347. [in Ukrainian]
- Oliynyk V. V. (2003). Scientific basis of management of professional development of pedagogical workers of professional technical institute: monograph. K.: Millennium, 594 p. [in Ukrainian]
- Postgraduate pedagogical education in Ukraine: modernity and development prospects: manual / ed. by V. V. Oliynyka, L. I. Danylenko. K.: Millennium, (2005). 230 p. [in Ukrainian]
- Protasova N. G. (1998). Postgraduate education of teachers: content, structure, development trends: monograph. K. 176 p. [in Ukrainian]
- Radul V. V. (2007). Basics of the professional development of a modern teacher's personality: [manual] Kirovohrad: Imex-LTD, 251 p. [in Ukrainian]
- Rybalko L. S. (2007). Methodological and theoretical foundations of professional and pedagogical self-realization of the future teacher (acmeological aspect): monograph. Zaporizhzhia: ZDMU, 442 p. [in Ukrainian]
- Yakovets N. (2007). Heuristic and practical perspectives of pedeutology – a specialized science of pedagogical workers. Higher Education of Ukraine, 2007. [in Ukrainian]
- The Lifelong Learning Strategy for Scotland / February 2003. URL: <http://www.scotland.gov.uk/library5/lifelong/lism.pdf>

Відомості про автора:

Сегада Наталя Анатоліївна
segeda2008@ukr.net

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
Наукове Містечко, вулиця, 59, Запоріжжя,
Запорізька обл., 69000, Україна

doi: 10.33842/22195203-2023-30-145-150

Матеріал надійшов до редакції 14. 04. 2023 р.
Прийнято до друку 30. 04. 2023 р.

Information about the author:

Seheda Natalia Anatoliivna
segeda2008@ukr.net

Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
Scientific Town, Street 59, Zaporizhzhia,
Zaporizhzhia region, 69000, Ukraine

doi: 10.33842/22195203-2023-30-145-150

Received at the editorial office 14. 04. 2023.
Accepted for publishing 30. 04. 2023.